

Virginia Woolf:

ESSAYK. Nolit-kiadás, Belgrád, 1956.

„... az essay-nek tisztának kell lennie, tisztának, mint a víz, vagy tisztának, mint a bor, de tisztának az unalomtól, életteleniségtől és a lényegtelen elemek nyomaitól”. A modern essayről írta ezeket a sorokat Virginia Woolf — és találhatunk-e ennél jellemzőbb, kifejezőbb szavakat az ő essay-inek meghatározásához? Tiszták, mint a hegyipatak vize, mentesek minden megállapodottságtól, beletörődéstől és nemtörődőségtől. Ezt a nagy angol írónőt, aki talán a világirodalom legnagyobb női írója is, külföldön főleg regényeiből ismerik (Mrs. Dalloway, Kirándulás a világitótoronyhoz, Orlando, Hullámok, Évek stb.), öt kötet essay-je azonban szerves része életművének, nélkülük nem érthetjük meg teljes egészében Virginia Woolfot, szellemét és alkotását, életét és titokzatos, borzalmas halálát.

A NOLIT Virginia Woolf két könyvéből válogatta ki az essayket, a két „Átlagolvasó”-ból. A huszonkettőből amarában nem is tudjuk, melyiket említjük: a Montaigne-ről vagy a George Eliotról szólót-e, azt, amely a modern irodalommal és a kortársakkal foglalkozik, vagy azt, amelyben Swift intím naplóját mutatja be. Virginia Woolf essay-it olvasni külön élvezet, rendkívüli élmény. Tegyük fel, hogy ezeket az érzéseket csak a stílus és az essay többi formái sajátja okozhatná: lágyan hullámzó, meglepően rövid-életű, vagy női ravaszsgal nyújtózkodó mondatai, remek képei, párat-

lan ötletei kétségtelenül az első pillanatban megszerzik az olvasó rokonszenvét. De a java csak ezután jön. Virginia Woolf egyaránt foglalkozik, és ugyanazzal a szeretettel, az angol John Donne-nal és a francia Montaigne-nyel, a szinte ismeretlen John Eveline-nel és a világhírű Defoe-val, a régi Erzsébet-koriakkal és a modern Joseph Conraddal. Mindennel, ami egy éberszellemmű, gazdaglelkű asszonyt érdekelhet.

„Az első lényeges dolog, amit az essayistának tudnia kell — az, hogyan kell írnia” — mondja Virginia Woolf, és ő valóban tudja, hogyan kell. Ezek az írások vérbeli essayk. Nem, nem vélből: eszményiek. Az ő szellemi érzékenysége, amely tökéletes megtestesülést nyert essay-iben, hat az olvasóra is, mágikus erővel hat rá és hatalmába keríti. Mondjuk azt, hogy úgy, mint egy kiváló regény? Közel volnánk az igazsághoz. Mert ha igaz az, márpedig a modern irodalom bizonyítja, hogy, korunk regénye „ellessayedik”, akkor igaz az is, hogy a modern essayben van valami a regényből, meséből, naplóból, vallomásokból, sőt — lírából is. Virginia Woolf essayben van is. Nem egy essay-je olyan, mint egy regény: érdekesítő, majdnem izgalmas, és mindig fordulatos; és napló — az olvasó naplója, aki elolvasott művek után egészen őszintén és női lényének teljes szeretetével írja le benyomásait és véleményét; s mese: leülünk mellé, s csodálatosan, lebilincselően árad szava; és vallomások olvasmányairól, élményeiről és önmagáról; és líra, mert itt minden szó, minden mondat egy költemény finomságát, törekenységét, köl-

tőiségét tartalmazza, az a beleélés, amellyel az író a magyarázza, bemutatja az író vagy művét, hasonló a lírikus átéléséhez.

Virginia Woolf megadóan együtt él avval, amit olvas és amit ír. Szenvedélyesen (de ezt alig látni, olyan művészién tompítja) beleveti magát a mult és a jelen irodalmi életébe, a kimerülésig magyaráz, bizonyítja igazát és festi benyomásait. Állást foglal: az igazi modern irodalom az, amit James Joyce csinál, s nem, amit H. G. Wells vagy John Galsworthy. A kritikusokat nélkülözhetetleneknek tartja az irodalomban, de nemességre, buzdításra, felelősségre inti őket. Nem zárkózik el az időtől, a változástól. Már regényei, mint a „Kirándulás”, de különösen az *Orlando* és a *Hullámok*, dinamikusak és dialektikusak. Essayben is érezteti az idő feltartóztathatatlan folyását, a fejlődést és a másabb jövő bizonyosságát. Érti, hogy a társadalmi alakzat felbomlásával el kell tűnnie annak az irodalomnak, amely talajából fakadt, s el kell jönnie egy új művészetnek, amely, mint a kor, demokratikus lesz.

Az essaynek „függőnyt kell vonnia körénk, de olyan függőnyt, amely önmagunkba zár, s nem zár el a külvilágtól.” Ez a megállapítás Virginia Woolftól származik. Ilyenek az ő essay-i is. Önmagunkba kényszerítenek, elmélkedni, s megnyitják az ablakokat a nagyvilág felé.

TOMÁN László

Julius Bab:

AMERIKAI ÍRÓK

Mladost kiadás, Zágreb, 1955.

Szívesen fogadjuk az olyan könyveket, amelyek népszerű alakban foglal-

koznak egyes írókkal vagy egész nemzeti irodalmakkal, mert kiegészíthetik ismereteinket, további kutatásra, művek olvasására, tanulmányozására ösztönöznek. De az ilyen könyveknek, ha népszerűek is, tudományosoknak, legalább is tárgyilagosoknak kell lenniük.

Julius Bab könyve, amely, szándékában és rendeltetésében, hasznos lehetett volna, nem eléggé tudományos és nem elég tárgyilagos. Az olvasó, akivel avval a céllal veszi kezébe, hogy belőle értesüléseket szerezzen a régebbi és az új amerikai irodalomról, nem kap teljes képet róla.

Nem tudhatjuk, mi vezette Babot milyen irodalmi nézetek irányították munka közben. Idegenkedünk az általa dialektikus levezetésektől. Egyet azonban bizonyossággal állíthatunk: ez a könyv egyoldalúan tájékoztat, módszeresen tudománytalan és semmi újat sem mond. Az a kép, amelyet Bab rajzol az amerikai irodalomról, egyrészt igen részletes, mert olyan jelentéktelen írókkal is foglalkozik, mégpedig gyakran nagyon bőven, akik az amerikai irodalom fejlődésében csekély vagy épp semmilyen szerepet sem játszottak, s csak egy nagy, részletes irodalomtörténetben lehetne őket megemlíteni. Másrészt hiányos ez a mű, mert nem beszél olyan jelentős alkotókról, amilyen például Thoreau, James Russel Lowell, Stephen Crane, Edward E. Cummings, Langston Hughes, James Jones, Nelson Algren stb.

Még a felsoroltaknál is súlyosabb hibája Babnak az egyes írók téves értékelése. Tudománytalan világnézete lépten-nyomon felbukkan. Sinclair Lewis, például, az újabb amerikai irodalom legnagyobbjai, klasszikusai közé sorolja, Jack Londonnal és Thornton Wilder-rel együtt. Mi nem akarjuk

csökkenteni értéküket, de ha tekintetbe vesszük, hogy Hemingwayt, Faulkner-t, Steinbecket mögéjük állítja, hogy őket és más érdemeseket is az amerikai irodalom másodrendű íróinak tartja, — világos képet nyerünk Bab értékelési szempontjairól. A „hagyományos” (ez Babnál azt jelenti: polgári és vallásos) irodalmat igen nagyra becsüli, s ez sok mindent elárul világnézetéről.

TOMÁN László

Marko Ristić:

NOX MICROCOSMICA, versek.

Nolit-kiadás, Belgrád, 1955.

Harminc év költői termését gyűjtötte össze ebben a könyvben Márkó Risztics. Ez a harminc év nem is ihlethetett más költészetet, mint amilyen az övé; minden igazán modern költészet hasonlít egy kicsit Riszticsére, vagy inkább az ő verseiben is érezzük azokat a szeleket, amelyek az európai irodalom tölgyeit rázták meg ez alatt a harminc év alatt. Márkó Risztics költészete, érényeivel és hibáival, tökéletesen beleilleszkedik századunk költészetébe, és különös helyet foglal el a jugoszláv irodalomban „mert előhírnöke volt azoknak a jelenségeknek, amelyeket a legutóbbi öt évben látunk kiteljesedni. Ebben az értelemben irodalomtörténeti jelentősége van a Nox Microcosmicá-

nak. Hogy költői eredményekben, művészi teljesítményben Risztics után tovább, magasabbra jutott a jugoszláv líra, nem csökkenti az ő értékét, hanem érdemeit növeli.

Ez a költészet a maga idejében társadalmilag és művészileg teljesen igazolható volt. Megfizette ugyan obulusát a divatos költői irányoknak, de önzetlenül kötötte le magát az emberi jogokért és igazságért vívott harcban. Nemcsak akkor, amikor a Luftsalon burleszkjét vagy a „Filijala jave”-t írja, hanem akkor is, amikor a „Ševa” szerelmi ciklusát építi; akkor is, amikor hangja keményen, józan realitással hangzik, s akkor, amikor szürrealista szó-akrobáciát végez.

Úgy érezzük mégis, Risztics inkább essayista, sőt filozófus, mint költő; essayben sok a költészet, költeményeiben azonban ennél is több az elmélkedés. Őt a költői tárgy nem emocionális, hanem gondolati oldaláról ragadja meg. Bölcselkedőnek, nevezhetnénk ezt a költészetet, vagy inkább bölcselkedésnek, mint költészetnek.

Márkó Risztics költészete, egész irodalmi és társadalmi működésének részeként, a haladó gondolatért folytatott védelmi és támadó harc jegyében áll. A Nox Microcosmica az elmúlt idők emlékeinek feltámasztása, de így is nagy, s mint költői dokumentum — időtálló.

TOMÁN László